

Medzinárodná spolupráca MSP v inovačnej činnosti ako spôsob zvyšovania inovačnej výkonnosti

International cooperation of SMEs in innovation activities as a way of increasing innovation performance

Ludmila Fabová

Abstrakt: Malé a stredné podniky sú významnou súčasťou každej ekonomiky a v procese globalizácie sú stále vo väčšej miere konfrontované s medzinárodnou konkurenciou. Podniky, zapájajúce sa do medzinárodných vzťahov sú konkurencieschopnejšie a výkonnejšie ako tie, čo sa do medzinárodných aktivít nezapájajú. Problémom je nízka miera zapojenia európskych a aj slovenských MSP do internacionalizácie, najmä do jej vyšších foriem. Internacionalizácia významnou mierou ovplyvňuje aj inovatívnosť MSP. Pomocou medzinárodnej spolupráce inovujúcich podnikov možno prekonať niektoré z inovačných bariér a zvýšiť inovačnú výkonnosť.

Abstract: SMEs are an important part of any economy and in globalization process they are increasingly confronted with international competition. Enterprises involved in international relations are more competitive and productive than those that are not involved in international activities. Problem is the low level of participation in the European and also Slovak SMEs in internationalization, especially in its higher forms. Internationalization significantly affects the innovativeness of SMEs. Through international cooperation of innovating enterprises it is possible to overcome some of the barriers to innovation and increase innovation performance.

Kľúčové slová: internacionalizácia, MSP, inovácie, inovačné činnosti.

Key words: internationalization, SMEs, innovation, innovation activities.

JEL classification: F21, F23, O30, O31

1. Úvod

Malé a stredné podniky sú neoddeliteľnou súčasťou každej ekonomiky, ktorá sa významnou mierou podieľa na tvorbe nových hodnôt, vytváraní pracovných príležitostí a tým aj ovplyvňovaní životnej úrovne obyvateľstva danej krajiny či regiónu. Platí to aj o Slovenskej republike, kde v roku 2012 pôsobilo 551 608 MSP, čo tvorilo až 99,9 % z celkového počtu podnikateľských subjektov. Tieto podniky poskytovali pracovné príležitosti 71,8 % aktívnych pracovných síl a podieľali sa 55,1 % na tvorbe celkovej pridanej hodnoty. V celej Európskej únii pôsobilo v roku 2012 v nefinančnom sektore 20,7 milióna malých a stredných podnikov, ktoré tvorili 99,8 % z celkového počtu podnikov a podieľali sa 67,4 % na celkovej zamestnanosti a 58,1 % na celkovej pridanej hodnote. (EUROSTAT – Innovation statistics) Dôležitou charakteristikou malých a stredných podnikov je aj skutočnosť, že vedia pružne reagovať na meniace sa podmienky na trhu a často sú zdrojom nových postupov a produktov ako výsledkov ich inovačnej činnosti.

S postupujúcim procesom globalizácie sú malé a stredné podniky stále vo väčšej miere konfrontované s medzinárodnou konkurenciou. Na druhej strane však globalizácia poskytuje MSP aj ďalšie možnosti a príležitosti podnikania na zahraničných trhoch. Existuje dokonca priama súvislosť medzi mierou zapojenia malých a stredných podnikov do medzinárodných vzťahov a ich výkonnosťou. Podniky, zapájajúce sa do medzinárodných vzťahov sú konkurencieschopnejšie a výkonnejšie ako tie, čo sa do medzinárodných aktivít nezapájajú.

Inovačné aktivity týchto podnikov predstavujú jeden z hlavných predpokladov ich konkurencieschopnosti na medzinárodných trhoch. V súčasných podmienkach môžu obstáť v tvrdom konkurenčnom boji iba podniky, ktoré dokážu svoje produkty a služby neustále inovovať a tým sa prispôbovať novým podmienkam. Mnohé malé a stredné podniky však zatiaľ nie sú z rôznych dôvodov na takéto aktivity pripravené a napriek ich pozitívam sa do nich nezapájajú.

2. Internacionalizácia MSP

Podnikateľské subjekty, pôsobiace najmä v menších ekonomikách, ktoré sa vo väčšej miere zúčastňujú medzinárodnej deľby práce, sa tiež vo väčšej či menšej miere zapájajú do rôznych foriem medzinárodných ekonomických vzťahov, t. j. internacionalizujú svoje podnikateľské aktivity. Pod pojmom internacionalizácia rozumieme všetky činnosti, prostredníctvom ktorých sa podniky priamo zúčastňujú medzinárodných ekonomických vzťahov, t. j. činnosti, ktoré prekračujú národné hranice.

Príčiny internacionalizácie podnikov bývajú rôzne a závisia od cieľov daného podniku a situácie, v ktorej sa nachádza. Jedným z dôvodov pre zapájanie sa podnikov do medzinárodných vzťahov môže byť získavanie materiálnych a ľudských zdrojov v zahraničí. Ide o zdroje, ktoré sa buď v domácej krajine nenachádzajú, alebo ich podnik získava v zahraničí za výhodnejších podmienok, čím sa mu znižujú náklady a zvyšuje zisk. Dôvodom môže byť aj obmedzený rozsah domáceho trhu, resp. nasýtený domáci trh, kedy podnik v snahe zvýšiť svoj obrat vyváža svoje produkty do zahraničia. Pôsobením na viacerých trhoch podnik jednak získava úspory z rozsahu výroby, čo sa prejavuje v nižších nákladoch a jednak diverzifikuje predaj svojich výrobkov a tým znižuje podnikateľské riziko. Podnikaním v zahraničí sa podnik približuje svojim zahraničným zákazníkom, čím znižuje dopravné náklady, ale môže aj pružnejšie reagovať na ich požiadavky. Pôsobením v zahraničí, najmä ak ide o vyspelejšie ekonomiky, môže podnik profitovať aj z priaznivejšieho podnikateľského prostredia a z výhodnejších podmienok pre získavanie kapitálu, či investovanie. Pri kooperácii so zahraničnými partnermi často získava prístup k ich know-how a vyspelejším technológiám. Podniky, zapájajúce sa do medzinárodných vzťahov sú konkurencieschopnejšie ako tie, ktoré sa do takýchto vzťahov nezapájajú. Internacionalizáciu preto možno považovať za jeden zo spôsobov zvyšovania konkurencieschopnosti podnikov.

Zapájanie podnikov do medzinárodných ekonomických vzťahov sa uskutočňuje vo viacerých formách. Najstaršou a najjednoduchšou z nich je zahraničný obchod, t.j. nakupovanie vstupov od zahraničných dodávateľov a export produktov do zahraničia. V súčasných podmienkach však internacionalizácia neznamená len obchod, ale predstavuje najmä rôzne formy medzinárodnej spolupráce, ktoré sa uskutočňujú vo všetkých fázach reprodukčného procesu. V predvýrobných etapách to môže byť spoločný výskum a vývoj, poskytovanie know-how, patentov, licenčné zmluvy a pod. Vo výrobe ide najčastejšie o medzinárodnú špecializáciu a kooperáciu, uskutočňovanú na základe dohôd, ale aj vytváranie rôznych združení a partnerstiev, zameraných na zvyšovanie efektívnosti nielen výrobného procesu, ale aj ostatných fáz reprodukčného procesu. Patrí sem aj vytváranie pobočiek v zahraničí, resp. spoločných podnikov so zahraničným partnerom, ale tiež zahraničné investície. Internacionalizácia zahŕňa aj všetky spoločné projekty podnikov z viacerých krajín, zamerané na rôzne oblasti podnikateľskej činnosti. (BALÁŽ, A KOL., 2010)

Z analýzy medzinárodných ekonomických vzťahov jednotlivých krajín vyplýva, že menšie ekonomiky sa do týchto vzťahov zapájajú vo väčšej miere ako veľké ekonomiky. Dôvodom je ich väčšia otvorenosť, resp. obmedzenosť zdrojov a národných trhov. Spomedzi krajín Európskej únie sa do medzinárodných vzťahov najväčšou mierou zapájajú: Grécko, Malta, Estónsko, Cyprus, Luxembursko a Bulharsko, najmenšou mierou: Nemecko, Francúzsko, Taliansko, Rakúsko a Veľká Británia. V prípade podnikov je to naopak. Internacionalizácie sa zúčastňujú veľké podniky vo väčšej miere ako malé a stredné podniky. Dôvodom je viacero bariér, brániacich malým a stredným podnikom intenzívnejšie sa zapájať do medzinárodných podnikateľských aktivít, ktoré súvisia s ich veľkosťou, preto ich oveľa viac pociťujú mikro a malé podniky ako stredné podniky. Bariéry možno rozdeliť na interné, vyplývajúce zo schopností a kapacít daného podniku a externé, súvisiace s prostredím na zahraničných trhoch. Za najvýznamnejšie interné bariéry internacionalizácie považujú samotné malé a stredné podniky najmä cenu a kvalitu svojich produktov, s ktorými si netrúfajú konkurovať na zahraničných trhoch, vysoké náklady, súvisiace s prenikaním na zahraničné trhy, ale aj nedostatok kvalifikovaného personálu, schopného zabezpečovať takéto činnosti. K externým bariéram, brániacim internacionalizácii MSP patrí najmä nedostatok kapitálu a informácií o zahraničných trhoch, ale tiež zložitá administratíva a nedostatočná verejná podpora. Uvedené bariéry pociťujú oveľa viac podniky, ktoré ešte s internacionalizáciou nezačali, aj keď o nej uvažujú, ako tie, ktoré už majú s internacionalizáciou nejaké skúsenosti.

Zintenzívnenie internacionalizácie malých a stredných podnikov, najmä tých, ktoré ešte s internacionalizáciou nezačali sa nezaobíde bez odstránenia vyššie uvedených bariér. Kto má ale spomínané bariéry odstrániť? O odstraňovanie interných bariér sa musia postarať najmä podniky samotné, významnou mierou im v tom však môže pomôcť aj štát. Ak bude štát zlepšovať podnikateľské prostredie v určitej krajine, MSP budú konkurencieschopnejšie a lepšie pripravené na vstup na zahraničné trhy. Odstraňovanie externých bariér internacionalizácie by už mala byť úloha štátu, ktorý by mal rôznymi formami podpory malých a stredných podnikov uľahčovať ich internacionalizáciu.

3. Internacionalizácia MSP v EÚ a SR

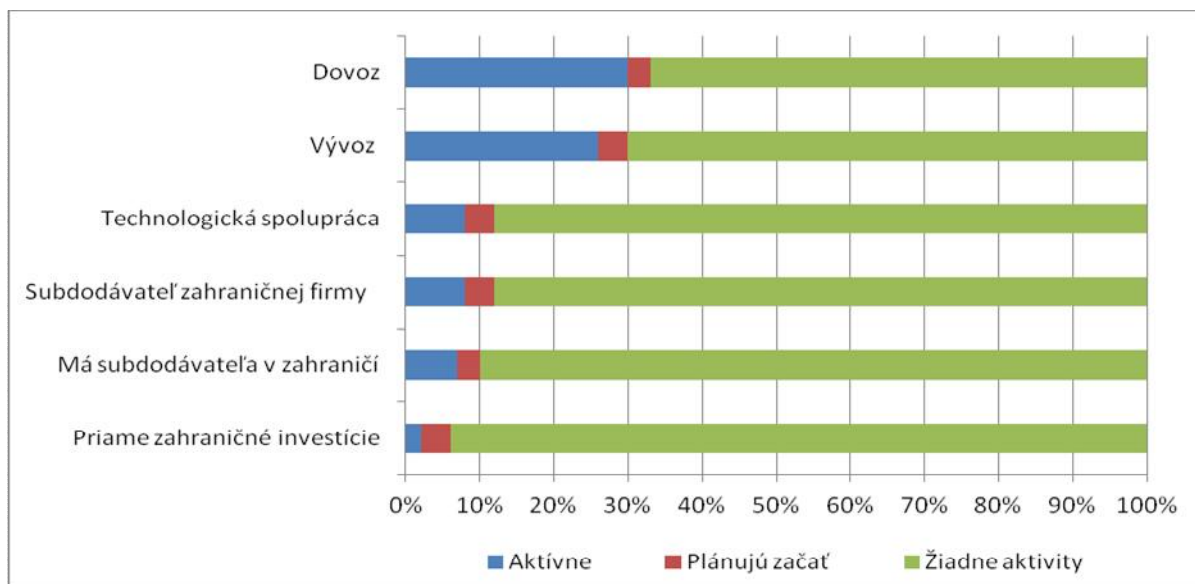
Veľkou výhodou pre európske podniky je skutočnosť, že môžu svoje podnikateľské aktivity realizovať v rámci jednotného trhu Európskej únie. Európske malé a stredné podniky však zatiaľ túto výhodu nevyužívajú v dostatočnej miere. Podpora internacionalizácie je preto už dlhodobo jedným z cieľov politiky EÚ vo vzťahu k malým a stredným podnikom. S cieľom zlepšiť prístup MSP na jednotný európsky trh a zjednodušiť ich medzinárodné podnikanie, uskutočnila Európska komisia v roku 2009 rozsiahly prieskum, týkajúci sa internacionalizácie európskych MSP. Prieskum sa uskutočnil v 9 480 firmách 33 európskych krajín¹ a zameril sa na analýzu všetkých aktivít, prostredníctvom ktorých sa malé a stredné podniky zapájajú do medzinárodných ekonomických vzťahov, t.j. vývoz, dovoz, priame zahraničné investície, medzinárodné subdodávky a medzinárodnú technickú spoluprácu.

Z prieskumu vyplýva, že do internacionalizácie sa aktívne zapája nejakou formou necelá tretina európskych malých a stredných podnikov, 3 – 4 % plánujú s medzinárodnými aktivitami začať a dve tretiny nemajú žiadne medzinárodné aktivity. Väčšina medzinárodne

---

¹ Okrem EÚ 27 aj v krajinách: Chorvátsko, Island, Lichtenštajnsko, Macedónsko, Nórsko a Turecko.

aktivných podnikov sa však do internacionalizácie zapája najmä prostredníctvom zahraničného obchodu. V rokoch 2006 – 2008 importovalo 30 % (v EU - 29 %) a exportovalo 26 % (v EU - 25 %) európskych MSP, väčšinou však iba v rámci Európskej únie. Mimo Európskej únie importovalo 14 % a exportovalo iba 13 %, teda ani nie polovica európskych MSP. Exportovalo a importovalo súčasne 16 % európskych MSP. V Slovenskej republike sa na importe zúčastňovalo 39 % na exporte 28 % malých a stredných podnikov, teda viac ako je priemer Európskej únie. Horšie je to však s účasťou európskych malých a stredných podnikov vo vyšších formách internacionalizácie.² Do technologickej spolupráce so zahraničným partnerom je zapojených len 7 %, zahraničného subdodávateľa má 7 %, subdodávateľom zahraničného partnera je 7 % MSP a iba 2 % európskych MSP sú aktívne v priamych zahraničných investíciách. V Európskej únii sa do vyšších foriem internacionalizácie zapája priemerne 17 % malých a stredných podnikov, zatiaľ čo v Slovenskej republike je to až 40 %. Zapojenie slovenských MSP do medzinárodných aktivít je vyššie ako priemer Európskej únie, problémom je, že sa realizujú väčšinou iba v rámci jednotného európskeho trhu.

Zdroj: Internationalisation of European SMEs.

Obr. 1: Podiel európskych MSP zapojených do medzinárodných aktivít v %

Prieskum európskych malých a stredných podnikov tiež ukázal, že existuje viacero činiteľov, ovplyvňujúcich stupeň zapojenia týchto podnikov do medzinárodných ekonomických vzťahov. Miera internacionalizácie MSP v jednotlivých krajinách je rozdielna a súvisí okrem iného najmä s otvorenosťou ekonomiky, preto vo všeobecnosti platí, že podniky z menších, otvorenejších ekonomík sa do internacionalizácie zapájajú vo väčšej miere ako podniky z veľkých a menej otvorených ekonomík. Existuje tiež priama súvislosť medzi mierou internacionalizácie a veľkosťou podniku, pričom platí, že čím je podnik väčší,

² Za vyššie formy internacionalizácie považujeme technologickú spoluprácu, medzinárodné subdodávky a priame zahraničné investície.

tým viac sa zapája do internacionalizácie. To platí pre ktorúkoľvek z foriem spolupráce, ale najväčší rozdiel je v priamych zahraničných investíciách, ktorých sa zúčastňuje 2 % mikro, 6 % malých a 16 % stredných európskych podnikov. Ak sa posudzujú všetky medzinárodné aktivity spolu, do tých sa zapája 43 % mikro, 58 % malých a 73 % stredných európskych podnikov. Určitou mierou ovplyvňuje medzinárodné aktivity MSP aj ich vek, resp. dĺžka trvania, pričom najvýraznejšie sa to prejavuje pri exporte, ktorý sa zvyšuje s vekom podniku. Pri ostatných formách internacionalizácie miera zapojenia malých a stredných podnikov do nich rastie pri dĺžke trvania podniku do 10 rokov, neskôr už stagnuje, resp. klesá. Rozdielna je aj miera internacionalizácie MSP v jednotlivých odvetviach, pričom do vyšších foriem internacionalizácie sa zapájajú najmä podniky z technologicky náročnejších odvetví. (Internationalisation of European SMEs, 2010).

Význam internacionalizácie malých a stredných podnikov pre ich postavenie na trhu aj pre ekonomiku ako celok je nesporný. Podporou internacionalizácie MSP sa preto intenzívne zaoberá aj Európska únia. Napriek množstvu už existujúcich programov a nástrojov na podporu internacionalizácie malých a stredných podnikov v EÚ, ich účinnosť je zatiaľ nízka, pretože ich využíva menej ako 10 % medzinárodne aktívnych MSP. Aj z výsledkov prieskumu o stave internacionalizácie malých a stredných podnikov v Európskej únii vyplynul záver európskych inštitúcií o nevyhnutnosti väčšej podpory internacionalizácie MSP v členských krajinách EÚ. Hlavným nástrojom EÚ pre podporu európskych malých a stredných podnikov sa pre obdobie rokov 2014–2020 má stať Program pre konkurencieschopnosť podnikov a MSP (COSME) s rozpočtom 2,5 miliardy EUR. Tento program nadväzuje na aktivity Rámcového programu Konkurencieschopnosť a inovácie a v niektorých oblastiach aj na Siedmy rámcový program pre podporu výskumu a vývoja. Jedným z piatich hlavných cieľov uvedeného programu je aj podpora internacionalizácie malých a stredných podnikov a ich prístupu na zahraničné trhy. Medzinárodná spolupráca MSP sa má podporovať znižovaním rozdielov v regulačnom prostredí pre firmy na trhu EÚ a na trhoch tretích krajín, ako aj poskytovaním špecializovaných služieb pre malé a stredné podniky.

4. Internacionalizácia inovačných činností

Zapájanie malých a stredných podnikov do medzinárodných ekonomických vzťahov významnou mierou ovplyvňuje ich schopnosť rásť, vytvárať pracovné miesta, inovovať a tým zlepšovať ich postavenie na trhu. Z hľadiska konkurencieschopnosti je dôležitý vplyv internacionalizácie MSP na ich inovatívnosť. Z prieskumu Európskej komisie vyplynulo, že medzinárodne aktívne podniky zavádzali inovácie produktu, resp. poskytovanej služby alebo procesné inovácie častejšie, ako podniky bez medzinárodných aktivít. V priebehu rokov 2006 – 2008 zaviedla nové produkty či služby takmer polovica z medzinárodne aktívnych podnikov, zatiaľ čo celkový priemer európskych MSP bol 32 %. V rovnakom období zaviedla procesné inovácie asi tretina medzinárodne aktívnych podnikov, pričom celkový priemer bol 22 %. Šesťdesiat percent z medzinárodne aktívnych firiem, ktoré zaviedli nové produkty alebo služby, ich vyvinulo samostatne.

Tab. 1: Vzťah medzinárodnej a inovačnej aktivity európskych MSP

Dôvod inovácie produktu	Medzinárodne aktívne	Plánujú medz. aktivity	Bez medz. aktivít
Potrebné pre vstup na zahraničné trhy	37 %	59 %	19 %
Dôsledok aktivít na zahraničných trhoch	30 %	9 %	7 %
Dôsledok zahraničnej konkurencie na domácom trhu	44 %	20 %	19 %
Spolu	3 248	126	725

Zdroj: Internationalisation of European SMEs.

Vzťah medzi medzinárodnou a inovačnou aktivitou európskych malých a stredných podnikov dokumentuje tab. 1. Údaje v tabuľke poukazujú na skutočnosť, že zo 4099 európskych MSP, ktoré v sledovanom období uskutočnili inováciu produktu bolo medzinárodne aktívnych až 3248, t.j. takmer 80 %, ďalšie 3 % plánujú začať s medzinárodnými aktivitami a 17 % podnikov zatiaľ nemá žiadne medzinárodné aktivity. Dôvody inovačnej aktivity, konkrétne inovácie produktu, či služby európskych malých a stredných podnikov sú rôzne. Buď sú inovačné aktivity nevyhnutné pri vstupe na zahraničné trhy, keďže zvyšujú konkurencieschopnosť podnikov – tento dôvod je preto najvýznamnejší pre podniky, ktoré plánujú začať s medzinárodnými aktivitami. Alebo sú inovačné aktivity priamym dôsledkom internacionalizácie, resp. dôsledkom zahraničnej konkurencie na domácom trhu. Podobné súvislosti možno sledovať aj pri procesných inováciách, ktoré zavádzajú najmä medzinárodne aktívne MSP.

Pri hodnotení inovačnej výkonnosti Slovenskej republiky musíme konštatovať, že je v porovnaní s ostatnými krajinami Európskej únie nízka. Podľa výsledkov štatistického zisťovania ŠÚ SR v období rokov 2008-2010 tvoril podiel inovujúcich podnikov na Slovensku 35,6 % z celkového počtu podnikov, zatiaľ čo priemer v Európskej únii bol v sledovanom období až 51,6 %. Táto nelichotivá situácia je okrem iného aj dôsledkom pôsobenia inovačných bariér, ktoré bránia rozvoju inovačných aktivít najmä v slovenských malých a stredných podnikoch. Pomocou medzinárodnej spolupráce inovujúcich podnikov však možno niektoré z inovačných bariér prekonať a dokonca dosiahnuť synergický efekt spojenia internacionalizácie a inovácií. Ak sa dnes, v čase globalizácie chce najmä MSP stať úspešným inovátorom, nemôže sa spoliehať iba na vlastné sily, ale mal by využívať aj znalosti, nápady a skúsenosti z vonkajšieho prostredia, napríklad od zákazníkov, dodávateľov, či z verejných zdrojov. Alebo môže využiť dostupné patenty, licencie a inovačný potenciál iných podnikov (napríklad vo forme joint ventures) – teda nevyhnutne musí spolupracovať s inými podnikmi alebo verejnými inštitúciami.

Zapojenie slovenských podnikov s inovačnými aktivitami (produktové aj procesné inovácie) do spolupráce je vyššie (34,7 %) ako je európsky priemer (25,5 %), pričom aj v tomto prípade platí, že väčšie podniky sa do spolupráce zapájajú častejšie ako malé. Podľa prieskumu inovačnej aktivity podnikov v SR v rokoch 2008 - 2010 technologické inovácie viac ako 33 % podnikov boli výsledkom spolupráce. Najdôležitejšími partnermi tejto spolupráce boli dodávatelia materiálov, komponentov alebo softvéru (12,4 %) a klienti alebo zákazníci (8,6 %). Takmer 40 % spolupracujúcich partnerov malo sídlo v Slovenskej republike, 41,9 % v Európe, 6,7 % v USA, 4,8 % v Číne alebo Indii a 7,1 % v ostatných krajinách. V sektore služieb bol vzhľadom na predmet podnikania vyšší podiel podnikov s partnermi so sídlom v tuzemsku (takmer 49 %), kým v priemysle to bolo opačne a väčšina (65,9 %) spolupracujúcich partnerov bola zo zahraničia. Príčinou nízkej inovačnej výkonnosti Slovenskej republiky teda nie je skutočnosť, že sa slovenské inovujúce podniky málo zapájajú do spolupráce, ale že je na Slovensku málo inovujúcich podnikov. (Inovačná aktivita podnikov v Slovenskej republike 2008-2010, 2012).

5. Záver

Proces globalizácie stále vo väčšej miere ovplyvňuje všetky ekonomické subjekty, MSP nevyvímajúc. Malé a stredné podniky, zapájajúce sa do medzinárodných vzťahov sú konkurencieschopnejšie a výkonnejšie ako tie, čo sa do medzinárodných aktivít nezapájajú. Podniky z menších, otvorenejších ekonomík sa do internacionalizácie zapájajú vo väčšej miere ako podniky z veľkých a menej otvorených ekonomík. Existuje tiež priama súvislosť medzi mierou internacionalizácie a veľkosťou podniku, pričom platí, že čím je podnik väčší, tým viac sa zapája do internacionalizácie. To platí pre ktorúkoľvek z foriem spolupráce, ale najväčší rozdiel je v priamych zahraničných investíciách. Rozdielna je aj miera internacionalizácie malých a stredných podnikov v jednotlivých odvetviach, pričom do vyšších foriem internacionalizácie sa zapájajú najmä podniky z technologicky náročnejších odvetví. Z hľadiska konkurencieschopnosti je dôležitý vplyv internacionalizácie MSP na ich inovatívnosť. Z prieskumu EÚ vyplynulo, že medzinárodne aktívne podniky zavádzali inovácie produktu, resp. poskytovanej služby alebo procesné inovácie častejšie, ako podniky bez medzinárodných aktivít. Preto ak sa v súčasnosti chcú malé a stredné podniky stať úspešnými inovátormi, nemôžu sa spoliehať iba na vlastné sily, ale musia spolupracovať s vhodnými partnermi. Pomocou medzinárodnej spolupráce inovujúcich podnikov možno dokonca prekonať niektoré z inovačných bariér a zvýšiť tak inovačnú výkonnosť určitej krajiny.

Problémom, ktorému je treba venovať zvýšenú pozornosť, je nízka miera zapojenia európskych ale aj slovenských malých a stredných podnikov do internacionalizácie, najmä do jej vyšších foriem. Podporou internacionalizácie MSP sa preto intenzívne zaoberá aj Európska únia. Napriek množstvu už existujúcich programov a nástrojov na podporu internacionalizácie malých a stredných podnikov v EÚ, ich účinnosť je zatiaľ nízka, preto sa stále viac hovorí o nevyhnutnosti väčšej podpory internacionalizácie MSP v členských krajinách EÚ.

Literatúra

BALÁŽ, P. A KOL. 2010. Medzinárodné podnikanie. Bratislava Sprint dva, 2010. ISBN 978-80-89393-18-3.

EUROSTAT – Innovation statistics.

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Innovation_statistics>

Inovačná aktivita podnikov v Slovenskej republike 2008-2010. ŠÚ SR, Bratislava 2012.
ISBN978-80-8121-156-0. <www.statistics.sk>

Internationalisation of European SMEs. Final Report. European Union, 2010.
<http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/market-access/files/internationalisation_of_european_smes_final_en.pdf>

Small and medium sized enterprises in 2011: situations per EU Member State. European Commission 2012. <http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-12-783_en.htm>

TUČEKOVÁ, Z. – GEIST, R. 2013. Európske nástroje na podporu podnikania v nečlenských krajinách EÚ. EUROPOLICY O.Z. 2013.

<http://www.euractiv.sk/fileadmin/user_upload/Europske_nastroje_studia_final.pdf>

Adresa autora:

LUDMILA FABOVÁ, Ing., PhD.
Ústav manažmentu STU
Vazovova 5, 812 43 Bratislava
ludmila.fabova@stuba.sk

Príspevok bol spracovaný v rámci riešenia úlohy VEGA č. 1/1164/12 „Možnosti uplatnenia informačných a komunikačných technológií na zvyšovanie efektívnosti medzinárodnej spolupráce malých a stredných podnikov SR v oblasti inovácií“.